

neti Intézet csatlakozásáról kötendő egyezség kidolgozására, valamint a szervezeti és ügyviteli szabályrendeletének előkészítésére az igazgatótanács bizottságot állított fel, amelynek tagjai Hóman Bálint, Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója és Kollányi Ferenc műértő tanácsstag, prelátus-kanonok voltak. A svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet ügyében megoszlottak a vélemények, de hosszas vita után a felvétel mellett döntöttek, azzal a kitételrel, hogy itt is bizottságot hoznak létre a csatlakozás módozatának kidolgozására. A bizottság tagjai Csánki Dezső, Horváth Géza, a Magyar Nemzeti Múzeum megbízott főigazgatója, Mágócsy-Dietz Sándor és Schafarzik Ferenc egyetemi tanár tanácsstagok, Hóman Bálint, Szóts Farkas minisztériumi titkár, Tass Antal, a Csillagvizsgáló Intézet igazgatója és Harkányi Béla egyetemi magántanár voltak.

A csatlakozásokkal kapcsolatban Hóman javaslatára kimondták, hogy ezentúl a csak kísérleti célokat szolgáló intézmények felvételét nem fogják támogatni a Gyűjteményegyetem kötelékébe. Azonban a kérelmek teljesítését ellenző érvek is felmerültek, amelyek arra hívták fel a figyelmet, hogy a Csillagvizsgáló Intézet csatlakozása után más természettudományi intézetek további felvételével a Gyűjteményegyetem eredeti koncepciója kerülne veszélybe, és egyes intézmények egyesülésével, kiválásával szétfeszítené a meglévő struktúrát.⁸⁷ A Csillagvizsgáló Intézetnek és a Bécsi Magyar Történeti Intézetnek a Gyűjteményegyetem szervezetébe való felvételéről Klebelsberg 1924. február 14-én kelt 6954/1923. elnöki számú rendelete rendelkezett, amelyben a két intézményt a Gyűjteményegyetem szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendeletének (31) §-a értelmében a Tanács fennhatósága alá helyezte.⁸⁸

Az elutasítások azonban nem vették el a további jelentkezők kedvét, így pl. 1924 elején a Természettudományi Társulat kérte Klebelsbergtől, hogy a Földművelésügyi Minisztériumtól a Földtani Intézet, a Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet és a Madártani Központ kerüljön át a kultusztárca alá tartozó Gyűjteményegyetemhez.⁸⁹ Az felvételi kérelmeket tárgyaló 1924. március 1-jei igazgatótanácsi ülésen aggodalmának adott hangot Hóman, aki ekkor már a Magyar Nemzeti Múzeum újonnan kinevezett főigazgatója volt: „gyakorlati célokat szolgáló intézetek fölvétele anyagi tekintetben hátrányos lenne az Országos Magyar Gyűjteményegyetem régi intézeteire, amint ezt legutóbb a Csillagvizsgáló Intézet póthiteligényével kapcsolatban tapasztalni lehetett. A szellemi és természettudományi fakultás kifejlesztését lehetetlennek tartom, mert az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretébe nem tudományszakok elméleti műveléséről, hanem gyűjteményeket magába foglaló intézetek igazgatásáról és fejlesztéséről van szó”.⁹⁰ Ezen érvek ellenére azonban, főként Klebelsberg támogatásával számos, a Hóman által vázolt koncepcióba nem illeszkedő intézmény került felvételre.⁹¹

Igaz, nem szigorúan tudományos intézetként, de a Gyűjteményegyetem keretében állította fel 1923. február 13-án a 394/1923. elnöki számú rendeletével Klebelsberg a külföldi tudományos és irodalmi kiadványok cseréjét lebonyolító hivatalt, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot.⁹² A Pasteiner Iván által vezetett intézmény a külföldi magyar intézetek folyóirat- és könyvellátásáról, a külföldről érkezett cserekönyvek elosztásá-

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ MOL K 726. 1924-91. 3. cs.

⁸⁹ GyE, 1924–25. 5.

⁹⁰ MOL K 726. 1924-129. 4. cs.

⁹¹ A Gyűjteményegyetem igazgatása alá került nem gyűjteményi jellegű intézmények: a Tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézet, a Budapesti Földregési Observatórium, a Bécsi Magyar Történeti Intézet, a Római Magyar Intézet, valamint a bécsi és a berlini Collegium Hungaricum. GyE, 1927–28. 27.

⁹² GyE, 1924–25. 5.

ról gondoskodott, valamint további feladata volt a fent említetten kívül egy központi katalógus létrehozása, amelyben a nagy közgyűjtemények folyóirat- és könyvanyagát tartják számon.⁹³

Azonban maga a Gyűjteményegyetem is csatlakozott egy nagyobb tudományos szervezeti egységhez, ez a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége volt. A Szövetség létrehozásának gondolatát az váltotta ki, hogy a tudományos szervezetek felismerték, a nehéz gazdasági helyzetben érdekeiket csak úgy tudják hatásosan képviselni, ha összefognak. Ennek első lépcsője az 1923. január 24-én megalakult Magyar Tudományos Társulatok és Intézmények Társulatközi Bizottsága volt,⁹⁴ amely létrehozta a Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaságot, így téve lehetővé a tudományos kiadványok megjelenését. Az ad hoc jelleggel megalakult bizottság helyébe, hogy állandó jelleggel tudja biztosítani a tudományos társulatokban folyó szellemi munka feltételeit, egy új intézményt állítottak, amely a tudományos társulatok és intézmények közös anyagi érdekeit érintő kérdésekkel foglalkozott. Ez volt a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, amely első választmányi ülését 1923. június 13-án tartotta az Akadémián.⁹⁵ A választmányi ülésen a Szövetség felvette tagjai közé a Gyűjteményegyetemet, amelyet a közgyűléseken Csánki Dezső, Hóman Bálint, Kollányi Ferenc, Kuzsinszky Bálint, Mágócsy-Dietz Sándor, Petrovics Elek és Végh Gyula képviselt.⁹⁶

A Gyűjteményegyetem működésének első ciklusa: a kezdetek

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet az 1922. évi XIX. törvény állította fel, amelynek végrehajtásáról az 1922. november 4-én életbe léptetett 4200. elnöki számú szervezeti és ügyviteli szabályrendelet kiadásával a kultuszminiszter gondoskodott. Ezek értelmében a Gyűjteményegyetem belső, szervezeti ügyeinek igazgatását a Tanács útján gyakorolta, a mindennapi ügyvitel elvégzése a Tanács öt évre kinevezett elnökének feladata volt, akit akadályoztatása esetén a szabályrendelet 12. szakaszának értelmében az ügyvezető alelnök helyettesített.⁹⁷ A szabályrendelet az alelnök feladataként az elnök helyettesítését nevezte meg a Tanács folyó ügyviteli munkájában és a gazdálkodást érintő kérdésekben. Emellett felügyelte a személyzet (szolgálati beosztás, rangsor stb.) nyilvántartását, összehívhatta a tanácsok (teljes ülés, igazgatótanács, szaktanács) üléseit. Az ügyvezető alelnök munkáját a közvetlenül a Tanácshoz beosztott alkalmazottak látták el, de ha szükséges volt, igénybe vehette a saját közgyűjteményének személyzetét is. Igyekeztek a Tanács üléseit abban az intézményben tartani, amelyiknek az épp soros ügyvezető alelnök volt a vezetője. Az 1922. évi XIX. törvény (2) §-a alapján az alelnöki tisztséget kétévente váltakozva töltötték be a Gyűjteményegyetemben egyesített nagy közgyűjtemények első tisztviselői az (1) §-ában meghatározott rendben, azonban a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárát kizárták e tisztség viselésének lehetőségéből. Az alelnököt, egy lehetséges akadályoztatás esetén, 1924.

⁹³ MAGYARY, 1927. 346–348.

⁹⁴ MOL K 726. 1922-95. 1. cs.

⁹⁵ MOL K 726. 1923-356. 2. cs. Eredetileg 1923. május 9-én tartották volna meg az ülést. MOL K 726. 1923-298. 2. cs.

⁹⁶ MOL K 726. 1923-551. 2. cs.

⁹⁷ GyE, 1924–25. 35.

december 31. előtt a többi közgyűjtemény vezetője rangjuk sorrendjében,⁹⁸ 1925. január 1-jétől az alelnöki tisztséget megelőzőleg betöltő személy volt hivatva helyettesíteni. Az első kétéves, a megalakulástól 1924. december 31-jéig tartó periódus ügyvezető elnöke Csánki Dezső helyettes államtitkár, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója lett.

Az 1922. évi XIX. törvény (2) §-a alapján a Gyűjteményegyetem 1922. november 18-án tartott alakuló ülésén Klebelsberg Kuno kultuszminister, mint annak elnöke mondott megnyitó beszédet, majd Csánki Dezső az Országos Levéltár főigazgatója szólalt fel mint ügyvezető alelnök.⁹⁹ Csánki beszédében kiemelte azokat a pontokat, amelyek a Gyűjteményegyetem létrehozását indokolták, és hatékony működését biztosították: egység és önkormányzat, valamint szolidaritás. Tehát egy egységes, nagy szervezetbe összefogott közgyűjtemények irányítása csak az önkormányzatiság elve alapján lehetséges, de a benne szereplő intézményektől megkívánta, hogy ne csak a saját, hanem a többinek érdekeit is szem előtt tartsa, sőt a magáénak érezze, hisz mind a gyarapodás, mind a nehézségek közösek.

A Tanács elvégzendő feladatai közül az egyik legfontosabb a Gyűjteményegyetem keretébe tartozó közgyűjtemények személyzetének egy összlétszámban való egyesítése volt, valamint ezen alkalmazottaknak rangsor szerinti besorolása, amelyet Klebelsberg az 1924. február 14-én kiadott 9760/1924. elnöki számú rendeletével hagyott jóvá.

A Gyűjteményegyetemben egyesített közgyűjtemények fejlesztése, ha kezdetben akadózva is, de megindult. A Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi tárának új épületben való elhelyezését a kultuszminister már 1922 novemberében kezdeményezte, de a nehéz pénzügyi viszonyok között ez időlegesen meghiúsult. Csak 1924-ben sikerült Klebelsbergnek a fővárostól kapott X. kerületi tisztviselőtelepi állami gimnázium épületét megszereznie a leendő Néprajzi Múzeum számára, amelyet az 1924. szeptember 11-én kiadott 86 444/1924. elnöki számú rendeletével engedett át a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi tára számára.¹⁰⁰

Az Országos Levéltár 1923-ban a Bécsi kapu téri új, a kor színvonalának megfelelő modern épületbe költözött. Szintén ugyanebben az évben jelent meg a Levéltár tisztviselőinek tudományos munkáit közreadó Levéltári Közlemények első száma, amely mind a mai napig a magyar levéltárgy központi folyóirata.

A Szépművészeti Múzeum festménygyűjteménye értékes darabokkal gazdagodott. Az új szerzemények — Munkácsy Mihály, Szinyei-Merse Pál és Benczúr Gyula festményei — kisebb részben állami dotációból, nagyobb részben csere révén, illetve társadalmi adakozásból kerültek a Múzeumhoz.¹⁰¹ 1923. január 16-án a Szépművészeti Múzeumhoz tartozó újjárendezett Magyar Történelmi Képcsarnokot Horthy Miklós kormányzó, a Hopp Ferenc hagyatékából létrehozott Keletázsiai Művészeti Múzeumot 1923. április 28-án Klebelsberg nyitotta meg.¹⁰² A Keletázsiai Művészeti Múzeumnak az anyagához a Gyűjteményegyetem igazgatótanácsa 1923. június 19-ei ülésén hozott jóváhagyásával az Iparművészeti Múzeum a saját gyűjteményéből a „keletázsiai” tárgyak nagy részét átadta.¹⁰³

Az Iparművészeti Múzeum még mindig helyhiánnyal küzdött, mert az épület egy részében az Iparművészeti Főiskola működött. Ennek ellenére a munka tovább folyt, megtörtént a bútorgyűjtemény restaurálása, folyamatban volt a múzeumi gyűjtemények leltárainak revíziója stb. 1922-ben a Múzeumban nyolc kiállítást sikerült rendezni, többek között volt kelet-

⁹⁸ A rangsort a 1922. évi XIX. törvény (1) §-a szabályozta.

⁹⁹ GyE, 1922–23. 11–14.

¹⁰⁰ GyE, 1924–25. 8–9.

¹⁰¹ MOL K 726. 1923-398. 2. cs.

¹⁰² GyE, 1924–25. 10.

¹⁰³ MOL K 726. 1923-382. 2. cs.

indiai kiállítás, a kőbányai háziipari iskola női kézimunka-kiállítása, a múzeum magyar népi hímzésének kiállítása stb.¹⁰⁴

A Magyar Nemzeti Múzeum minden tárában jelentős munka folyt ebben az évben. Az érem- és régiségtárban az Árpád-kori szoba anyagát restaurálták, az Anjou- és Zsigmond-kori teremben három nagy szekrény rendezése történt meg, elkészült az ókori termek kalauzának kézírata, ásatásokat végeztek Bodrogkeresztúron és Dunapentelén. Az állattárban főleg átcsoportosításokat végeztek, hogy a kiállítások jobban megfeleljenek mind a rendszertani, mind az áttekinthetőségi szempontoknak. A növénytárban folytatták a gyűjtemények rendezését. Elkezdték feldolgozni az 1914. évi albániai expedíción gyűjtött anyagot; nagyobb arányú gyűjtést végeztek Budapest és Soltvadkert környékén. Az ásvány- és őslénytárban a munka főleg a gyűjtemények újrendezéséből és az újonnan érkezett beszerzések meghatározásából és leltározásából állt. A néprajzi tárban a kedvezőtlen elhelyezés ellenére sikerült befejezni a kézikönyvtár rendezését, a viseleti és antropológiai fényképlemezek leltározását. A Széchényi Könyvtár állományrevízióba kezdett, valamint kiállítást rendezett az általa őrzött Petőfi-kéziratokból és a Petőfi költészetével kapcsolatos kiadványokból a költő születésének századik évfordulójára.¹⁰⁵

A Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó intézmények könyvtárai számára a kultuszminiszter 1922-ben 10 millió koronát adományozott. Ebből, az igazgatótanács javaslatára a Széchényi Könyvtár 7 millió, az Országos Levéltár 600 000, a Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum 800-800 000, a Magyar Nemzeti Múzeum többi tára összesen 800 000 koronát kapott.¹⁰⁶ Az 1923–1924. évi költségvetésben e könyvtárak számára Klebsberg már 50 millió koronát irányzott elő.¹⁰⁷

A Gyűjteményegyetem mindezek mellett különböző tudományos vállalkozásokat is folytatott. Ilyen volt a Fejér megyei Sárretnék és vidékének természettudományi és néprajzi szempontú tanulmányozása, amelyet a helyi földbirtokosok is támogattak.¹⁰⁸ A Gyűjteményegyetem régiségtárának szaktanácsa az 1923. május 1-jén tartott ülésén meghatározta az 1923. évi ásatások menetrendjét, az elsőbbséget a Veszprém megyei Balácán végzendő római kori mozaiktermek feltárása kapta.¹⁰⁹

1924-ben gróf Apponyi Sándor a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta magyar szerzők által a 15–18. században készített könyveit, térképeit, metszeteit. A halála után történő ajándékozás feltételül egy dolgot szabott meg, hogy a gyűjteményt önállóan helyezték el, minden más gyűjteménytől elkülönítetten az Országos Széchényi Könyvtárban *Gróf Apponyi Sándor Magyar Könyvtára — Bibliotheca Hungarica Apponyiana* címen.¹¹⁰

Sikerek és nehézségek

Az 1924. esztendő végén letelt Csánki Dezső ügyvezető alelnöki tisztségének második esztendeje, és tisztét a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója vette át. A Gyűjteményegyetem

¹⁰⁴ MOL K 726. 1923-398. 2. cs.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ MOL K 726. 1923-48. 1. cs.

¹⁰⁷ MOL K 726. 1923-584. 2. cs.

¹⁰⁸ MOL K 726. 1923-212. 2. cs.

¹⁰⁹ MOL K 726. 1923-284. 2. cs.

¹¹⁰ GyE, 1924–25. 9. Gróf Apponyi Sándor könyvtáráról az 1925. évi I. törvény rendelkezett.

létrejöttekor Fejérpataky László állt az intézmény élén, aki 1923. március 6-án elhunyt. Új főigazgatónak a Tanács jelölése alapján Klebelsberg Hóman Bálint nevét terjesztette fel Horthy Miklós kormányzóhoz, aki 1923. december 20-án írta alá kinevezési okmányát. Így a Gyűjteményegyetem Tanácsának 1925. március 14-én a Magyar Tudományos Akadémián tartott teljes ülésén Hóman vette át az ügyvezető alelnöki tiszteletet.

Beköszöntő beszédében megköszönte Csánki alelnöki munkáját, majd vázolta a következő két évre vonatkozó terveit.¹¹¹ Hóman — miután a Gyűjteményegyetem szervezési időszakát lezártak minősítette — az egyik legfontosabb feladatnak a különböző intézmények gyűjtési körének megállapítását és együttműködésük biztosítását, a Nemzeti Múzeum decentralizálását, valamint a természetrajzi gyűjteményeinek szétválasztását és új elhelyezését tekintette. Emellett fontosnak ítélte, hogy a készülő felsőházi törvényben szerepeljen, hogy a Gyűjteményegyetemben egyesített közgyűjtemények, tehát az oktatással nem foglalkozó tudományos intézmények is kapjanak helyet a felsőházban.¹¹² A tudománypolitikai kérdések mellett Hóman megjegyezte, hogy folytatni kell a már megkezdett munkaprogramokat (ásatások, természettudományi, néprajzi gyűjtések stb.), tovább bővíthetjük a Gyűjteményegyetemhez kapcsolódó intézetek számát, amelyek közül mint elsőt a Balatoni Biológiai Állomást emelte ki. Végül Hóman a még mindig nehéz anyagi körülményekre tért ki, amelyek akadályozzák a tudomány terjesztésének útját (megfelelő olvasótermek és kutatótermek hiánya, intézeti kiadványok indítása, a tiszviselői kar kiegészítése és szakmai továbbképzésének lehetősége stb.), de reményét fejezte ki, hogy a kultuszminiszter segítségével megoldhatóak lesznek ezek a kérdések.

Hóman kétéves ügyvezető alelnöki terminusa alatt elsősorban a közgyűjteményekben lévő, sok esetben már a munkát akadályozó helyhiány megszüntetését kívánta megvalósítani. Ennek érdekében a Nemzeti Múzeum épületéből megkezdtek a természetrajzi gyűjtemények és a levéltári anyag kitelepítését. A Széchényi Könyvtár levéltári osztályát az Országos Levéltár épületébe költöztették át, míg az Állattárat a gyűjteményeivel, laboratóriumával együtt egyelőre csak ideiglenes jelleggel a Szentkirályi utca 7. és a Baross utca 13. szám alatti bérházakban helyezték el. A Néprajzi Tár a Hungária körút 347. alatt található kétemeletes iskolaépületbe került, a Növénytárat a Magyar Tudományos Akadémia palotájában fogadták be átmeneti időre, a Képtárat pedig beolvasztották az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumba.¹¹³ Kiköltözött az épületből az 1923-ban létrehozott Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, miután vezetője Pasteiner Iván a Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtárának lett az igazgatója. A Központ a Könyvtárban nyert elhelyezést. A tehermentesített Nemzeti Múzeum épületét Lechner Jenő tervei alapján átépítették, így 3000m² alapterületet kaphatott a Régiségtár és a Széchényi Könyvtár, és a raktározási gondok egy időre megoldódtak.¹¹⁴ A több épületben található természetrajzi tárákat egy új közgyűjteményben, a Természetrajzi Múzeumban akarták elhelyezni, ám ez csak Hóman alelnöki időszakának lejártát követően 1928-ban valósult meg. Folytatódta az 1921-ben megkezdett építkezési munkák a Magyar Királyi Csillagvizsgáló Intézet főépületén. Részben a Természettudományi alap, részben a Budapest kupolaalapítványának támogatásával 1926-ra elkészült az Intézet 6°-es refraktor kupolája.¹¹⁵

¹¹¹ Uo. 9., 15–19.

¹¹² Az 1926. évi XXII. törvénycikk (19) §-a alapján a Gyűjteményegyetem egy tagot delegálhatott az országgyűlés felsőházába.

¹¹³ MAGYARY, 1927. 322.

¹¹⁴ HÓMAN, 1938. 443.

¹¹⁵ MAGYARY, 1927. 375.

Azonban nemcsak építkezések, költözések jellemezték ezt a két évet, hanem szervezeti bővülés is történt. Ekkoriban került a Gyűjteményegyetem Tanácsa irányítása alá a berlini Collegium Hungaricum és az Országos Pedagógiai Könyvtár.¹¹⁶ 1925-ben kezdte meg működését Révfülöpon az a Balaton Biológiai Állomás, amelynek létrehozásában Csiki Ernő és Hankó Béla, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának igazgatójának és a tár őrének elévülhetetlen érdemei voltak. Ez az állomás indította Klebelsberget később arra, hogy egy nagyobb szabású biológiai intézetet alapítson a Balaton partján a limnológiai kutatások céljából.¹¹⁷

A sikerek mellett nehézségekkel is szembe kellett néznie az alelnöknek. Hóman az 1927. január 8-án tartott kétéves ügyvezető alelnöki tevékenységéről szóló beszámolójában szomorúan állapította meg, hogy a törvényi rendelkezések hiányában „az ország területén boldog-boldogtalan kutathat kincsek és régészeti emlékek után s bár a közigazgatási hatóságok újabban fokozott védelemben részesítik érdekeinket, régészeti anyagunk igen értékes része kerül kalmár kézre, nem egyszer külföldi kereskedők kezére”.¹¹⁸ A szegénysorban élő lakosság a megélhetés reményében gyakran maga kínálta fel eladásra értéktárgyait, ereklyéit kereskedőknek, néha egész gyűjteményeket anélkül, hogy bármelyik múzeum vezetője azt megmenhette volna az utókor számára. Azonban a legtöbb gondot továbbra is a pénzhiány okozta. Keserű szavakkal fogalmazta ezt meg Hóman a beszámolójában: „a pénzviszonyok változásával az 1923. és 1924. év folyamán ismét a békebudget 10%-ára sorvadt költségvetésünk keretében nem tudunk fedezetet találni legelemibb közigazgatási szükségleteinkre, nem is szólva a gyűjtemények gyarapításának hiú reményéről”.¹¹⁹ 1925 januárjában a fűtésihiány miatt kénytelenek voltak bezárni a múzeumokat, sőt még az ott dolgozókat is haza kellett küldeniük az intézmények vezetőinek. A három nagy múzeumnak (Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum) az 1927–1928. évi költségvetési tervzetben az 1913. évi összeg csak mintegy tizedét irányozták elő. Ezen nehéz helyzetben a költségvetésen kívüli más források után kellett nézni. Klebelsberg hitelekből nyújtott fedezetet épületek és műtárgyak vásárlásához. A múzeumokban külföldi mintára bevezették a belépődíjak rendszerét, különböző adományok gyűjtésével, egyesületi tagdíjak szedésével próbálták a nehéz pénzügyi helyzetet enyhíteni. Adományként kapta Nemes Marcelltól a Szépművészeti Múzeum Mányoki Ádám Rákóczi-portróját, Mussolini közbenjárására a Modenai Könyvtártól a Magyar Nemzeti Múzeum két Corvinát. A nehéz feltételek mellett is a közgyűjteménynek személynévre gyűjteményeket rendezett át és több kiállítást is készített a nagyközönség számára.¹²⁰

A művészettörténész alelnök

1927. január 1-jén Petrovics Elek, az Országos Szépművészeti Múzeum főigazgatója vette át Hóman Bálinttól az ügyvezető alelnöki tisztséget. Petrovics elődjéhez hasonlóan programjában az egyik legfontosabb célnak az egyes gyűjtemények megfelelő körülmények közötti elhelyezését tartotta. Bár csak kis mértékben járt sikerrel, mégis, a Nemzeti Múzeum állattári

¹¹⁶ HÓMAN, 1938. 445.

¹¹⁷ MAGYARY, 1927. 405.

¹¹⁸ HÓMAN, 1938. 446.

¹¹⁹ Uo. 448.

¹²⁰ Uo. 450–452.

anyagának egy részét sikerült a most kiépített harmadik emeleten elhelyezni. A révfülöpi biológiai intézetet új helyre Tihanyba költöztették át, és 1927-ben adták át a Balaton élővilágát kutató Magyar Királyi Biológiai Intézet épületét a kutatók számára.¹²¹ Két új kupolával gyarapodott a Csillagvizsgáló Intézet, átalakításokat végeztek a Széchenyi Könyvtárban (új állványok, korszerű olvasóterem), művészi alkotásokkal díszítették az intézmények belsejét, tatarozták a három múzeum épületét.¹²² 1927-ben került a Gyűjteményegyetem kötelékébe a Magyar Királyi Földregéstan Laboratórium. A bécsi, a berlini és a római Collegium Hungaricumokat szintén még ugyanezen évben a XIII. törvénnyel a Gyűjteményegyetem Tanácsának hatósága alá helyezték. A tudósképzés szakszerű irányítására létrehozták az Ösztöndíjtanácsot, amely arra volt hivatva, hogy a kül- és belföldi ösztöndíjakra tegyen jelöléseket. Az Ösztöndíjtanács elnöke és alelnöke tagja lett a Gyűjteményegyetem Tanácsának.¹²³

Petrovics Hómanhoz hasonlóan egyik legsúlyosabb problémaként az intézmények finanszírozását látta. Úgy ítélte meg, hogy bár növekvő összegről van szó a költségvetés tervezetében, az mégis elmarad a kívánatostól.¹²⁴ Az anyagi nehézségek ellenére számos kiállítást sikerült rendezni, amelyek a gyűjtemények gyarapodását mutatták be. Az 1927-ben megnyílt Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának új helyiségében láthatta az érdeklődő közönség az utóbbi tíz év szerzeményeit. 1928-ban adta át Klebelsberg az Andrássy úti régi Múcsarnokban a Szépművészeti Múzeum új magyar képtárát.¹²⁵

1927-ben Klebelsberg le akart mondani az 1922. évi XIX. törvény által rá ruházott elnöki tisztségről. Döntését azzal indokolta, hogy befejezettek tekintette a Gyűjteményegyetem megszervezését. Azonban a Tanács kérése és jelölése alapján a minisztertanács továbbra is Klebelsbergert kérte fel az elnöki tisztség betöltésére.¹²⁶ Petrovics 1929 elején adta át alelnöki székét Végh Gyulának.

Az első ciklus vége

Az első ciklus utolsó ügyvezető alelnöke az Iparművészeti Múzeum főigazgatója Végh Gyula volt. A Gyűjteményegyetem Tanácsának 1929. január 8-án a Magyar Tudományos Akadémián tartott teljes ülésén tartotta meg alelnöki beköszöntő beszédét Végh. Ebben kijelentette, hogy a már folyamatban lévő beruházások csak akkor valósulhatnak meg, ha a költségvetésben megfelelő nagyságú összeget kapnak.¹²⁷ A pénzügyi nehézségek végigkísérték a Gyűjteményegyetem életét. Sőt, amikor 1931. május 7-én a Magyar Tudományos Akadémián megtartották a Gyűjteményegyetem Tanácsának teljes második ciklust kezdő ülését, Végh Gyula beszámoló beszédében legjelentősebb problémaként újfent a pénzügyi nehézségeket

¹²¹ MAGYARY, 1927. 407.

¹²² *GyE*, 1927–28. 6.

¹²³ 1927. évi XIII. törvény a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról. A törvény értelmében az Ösztöndíjtanács tagja lett a Gyűjteményegyetem négy nagy közgyűjteményének főigazgatója, valamint a Gyűjteményegyetem Tanácsa által kiküldött két tag.

¹²⁴ *GyE*, 1927–28. 9.

¹²⁵ Uo. 10.

¹²⁶ Uo. 10.

¹²⁷ Uo. 15–16.

jelölte meg, amit természetszerűleg a világon végigsöprő gazdasági válság csak tetéztet.¹²⁸ A takarékos pénzgazdálkodás mellett kénytelenek voltak elbocsátásokat eszközölni, de ezek az intézkedések az intézmények helyzetét alapvetően nem rendítették meg. A stagnálás mellett a Klebelsberg által nyújtott külön támogatásoknak köszönhetően kisebb fejlesztéseket is végre tudtak hajtani.

Elkészült az Országos Levéltár lépcsőházának belső díszítése, a Magyar Nemzeti Múzeum több helyiségének átalakítása (régigazgatói lakás, könyvtári olvasóterem stb.), az Iparművészeti Múzeumban egy kazán üzembe állítása, a Tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézetben az ott tanuló hallgatók számára egy lakóház. 1930-ban új épületbe költözött az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár, sok külföldi szakmunkát sikerült megszereznie, elsősorban csere útján az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központnak. A múzeumbarátok egyesületeinek (Magyar Nemzeti Múzeum Barátai Egyesület, Művészeti Múzeumok Barátai Egyesület) adományozásai révén számos nagy értékű műtárggyal gazdagodott mind a három múzeum. 1930-ban megnyitotta a Szépművészeti Múzeum a terrakotta gyűjteményéből készült kiállítást. Érzékelhető, hogy a gazdasági nehézségek ellenére e két év alatt is számos eredményt értek a Gyűjteményegyetembe tartozó intézményeknél.¹²⁹

A jövővel kapcsolatban Végh megjegyezte, hogy meg kellene szüntetni a Gyűjteményegyetem ilyen nagy mértékű sokszínűségét. Miután több gyakorlati kutatásokkal foglalkozó intézet is bekerült a Gyűjteményegyetem kötelékébe, így azt a kiinduláskor felvázolt szándékot, miszerint a nagy közgyűjteményeket egyesítük egy önkormányzati testbe és ezzel elősegítik fejlődésüket, már veszélyeztetheti. Végh szerint „a természettudományi tanács létesítése már kilátásba helyezi a természettudományokkal, különösen a gyakorlati kutatásokkal foglalkozó intézmények önállósítását, szakszerű irányítását. Különválásukkal a Gyűjteményegyetemben központosított közgyűjtemények ismét egységesebben csoportosulhatnak a Tanácsban és a Tanács sokkal nagyobb szaktekintéllyel érvényesíthetné befolyását a tisztán muzeális ügyek irányításában úgy is, mint a magas kormány hivatott tanácsadója, de egyszerűen a törvény által reá ruházott önkormányzati hatáskörében is”.¹³⁰ Végh sérelmezte, hogy a pénzügyminisztérium többször nem ismerte el a Gyűjteményegyetem vagyoni és pénzügyi önállóságát, és ennek orvoslását kérte a jelenlévő Klebelsberg elnököktől.

Beszámolójának végén kérte Klebelsberget, hogy „a magas Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium és az O. M. Gyűjteményegyetem között fennállott szoros és közvetlen kapcsolatok, amelyek az intézmény létesülésének első éveiben annak oly nagy hasznára váltak, ismét feléledjenek és megerősüljenek. A szóbeliség minden hivatalos aktánál hatásosabban és gyorsabban informálhatja a kultuszminiszter urat, ki egyúttal mélyen tisztelt elnökünk is, az általa megteremtett Gyűjteményegyetem életéről és kívánalmairól”.¹³¹ Mindezek után tartotta meg Csánki Dezső, az Országos Levéltár főigazgatója beköszöntő beszédét, indítva az új második ciklust az ügyvezető-alelnöki poszton, felvázolva az elkövetkezendő évek teendőit.

Epilógus

Klebelsberg nagy terve — a trianoni békével szétdarabolt, katasztrófális gazdasági viszonyokkal küzdő, a politikai konszolidáció útján meginduló országban az anyagi csőd szélén

¹²⁸ GyE, 1931. 29.

¹²⁹ Uo. 30.

¹³⁰ Uo. 31.

¹³¹ Uo. 32.

álló tudományos intézmények, közgyűjtemények helyzetének stabilizálása — sikerrel járt. Ekkor jelent meg a szervezett, tervszerűen irányított tudománypolitika, ami a korábban szétaprózódott intézményhálózat helyett „egy modern, szakszerűen kiépített és többnyire jól működő intézményrendszer kialakulását eredményezte”.¹³²

A Gyűjteményegyetem kötelékében egyesített közgyűjtemények koncentrált állami finanszírozásával, sokszor a lehetőségek felett is, ismét beindult a tudományos élet motorja ezen intézményekben, de Klebelsberg tudta, hogy a kormányzati beavatkozás önmagában nem elegendő. Ezért mondta a Gyűjteményegyetem alakuló ülésének elnöki megnyitó beszédében: „Úgy érzem, hogy az állam megtette a maga kötelességét. Most a társadalmon és a szakembereken a sor. Sokan panaszkodnak, hogy újabban túlságosan sok a gyűjtés, nagyon gyakoriak az adakozási felhívások. Való igaz! De elfelejtik, hogy a nemzeti szükség is nagy. Akkora, mint aminő a mohácsi vész óta még nem volt. Újra fel kell hát ébreszteni a nemzeti áldozatkészséget nagy közgyűjteményeink iránt. Szakembereink pedig az intézetekben olyan arányú és színvonalú munkásságot fejtsenek ki, mely kényszeríti a közelismerést.”¹³³

Az ügyvezető alelnökök első ciklusának áttekintése után látható, hogy bár nehéz gazdasági helyzetben jött létre az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, és a kezdeti lépések sem voltak zökkenőmentesek, ennek ellenére dinamikusan és jól indult el azon az úton, amelyen megálmodója, Klebelsberg indította el. Lehetőséget teremtett a nagy közgyűjtemények számára, hogy ne csak a túlélés szintjén vegetáljanak, hanem szakszerűen irányított önkormányzati testben egyesülve megindulhasson fejlődésük. Ezt a folyamatot a gazdasági válság csak lelassította. Ám Klebelsbergnek 1931-ben a kultuszértárcától való megválása, majd 1932-ben történt halála a Gyűjteményegyetemnek új utat jelölt ki, amelyen a meghatározó személy mind a miniszteri székben, mind az elnöki poszton utóda, Hóman Bálint lett.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MOL	Magyar Országos Levéltár (Bp.)
K 636	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltára. Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek (1919–1944)
K 726	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára. Magyar Nemzeti Múzeum. Tanácsi iratok

¹³² UJVÁRY, 1996. 35.

¹³³ KLEBESBERG, 1990. 150.

2. Kiadott források

GYE, 1922–1923

1922 *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Kiadványai, 1922–23.* I. füzet. Bp., 1922.

GYE, 1923–1924

1923 *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Kiadványai, 1923–24.* II. füzet. Bp., 1923.

GYE, 1924–1925

1925 *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai, 1924–25.* III. füzet. Bp., 1925.

GYE, 1927–1928

1931 *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai, 1927–28.* V. füzet. Bp., 1929.

GYE, 1931

1931 *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kiadványai, 1931.* II. ciklus. 1. füzet. Bp. 1931.

GyE szabályrendelet

1922 *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezeti és ügyviteli szabályrendelete.* Bp., 1922.

KLEBELSBERG

1927 *Klebsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926.* Bp., 1927.

1929 KLEBELSBERG KUNO: *Küszdelmek könyve.* Bp., 1929.

1931 KLEBELSBERG KUNO: *Világviszályban.* Bp., 1931.

1990 *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917–1932).* Vál.: GLATZ FERENC. Bp., 1990.

MT, 1922

Magyar Törvénytár, 1922. Bp., 1923.

Ngy. N.

Nemzetgyűlési Napló

PN

Pesti Napló

3. Szakirodalom

GERGELY–PRITZ

1998 GERGELY JENŐ–PRITZ PÁL: *A trianoni Magyarország, 1918–1945.* Bp., 1998.

GLATZ

1988 GLATZ FERENC: *Nemzeti kultúra — kulturált nemzet, 1867–1987.* Bp., 1988.

HÓMAN

1938 HÓMAN BÁLINT: *Művelődéspolitika.* Bp., 1938.

HUSZTI

1942 HUSZTI JÓZSEF: *Klebsberg Kuno életműve.* Bp., 1942.

- MAGYARY
1927 *A magyar tudománypolitika alapvetése.* Szerk.: MAGYARY ZOLTÁN. Bp., 1927.
- ROMSICS
1982 ROMSICS IGNÁC: *Ellenforradalom és konszolidáció. A Horthy-rendszer első tíz éve.* Bp., 1982.
1991 ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz.* Bp., 1991.
- STIER
1994 STIER MIKLÓS: „Kultúrdiplomácia”, külföldi magyar intézetek. *Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete, 1994.* Szerk.: KLEBELSBERG ÉVA (A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány füzetei, 1.) Bp., 1994.
- SZILY
1943 SZILY KÁLMÁN: *Gróf Klebelsberg Kuno igazgatótanácsi és tiszteletbeli tag emlékezete. A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékeszédek.* XXIV. köt. 1–2. sz. Bp., 1943.
- T. KISS
1998 T. KISS TAMÁS: *Allami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező munkássága.* Bp., 1998.
- TÓTH–VÉRTESY
1982 TÓTH ANDRÁS–VÉRTESY MIKLÓS: *A budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944).* Bp., 1982.
- TÓKÉCZKI
1994 TÓKÉCZKI LÁSZLÓ: *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és működési céljai. Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete, 1994.* Szerk.: KLEBELSBERG ÉVA. (A Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány füzetei, 1.) Bp., 1994.
- UJVÁRY
1996 UJVÁRY GÁBOR: *Tudományszervezés–történetkutatás–forráskritika. Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet.* Győr, 1996.
- VÖRÖS
2001 VÖRÖS GÉZA: *Az Egyetemi Könyvtár és a Gyűjteményegyetem. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, X.* Főszerk.: SZÖGI LÁSZLÓ. Bp., 2001.

Gróf KLEBELSBERG KUNO születésének 135. évfordulója alkalmából 2010. október 15-én, pénteken 14 órakor a *Gróf Klebelsberg Kuno Alapítvány a Levéltárakért* és a *Magyar Országos Levéltár* közös ülésen emlékezett meg az egykori politikus levéltárakkal kapcsolatos tevékenységéről a MOL Bécsi kapu téri főépületének Lovagtermében. Az üléshez kapcsolódóan nyílt meg *A Klebelsberg Történeti Intézet fotói az Országos Levéltárról* című kiállítás.